

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.178.7>

Data przesłania artykułu: 15.07.2022

Data akceptacji artykułu: 9.03.2023

LARYSA KOLIBABA

Instytut Języka Ukraińskiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, Ukraina

(Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine)

Відмінкові закінчення іменників в українській літературній мові ХХІ сторіччя: правописна норма vs мовна практика

Case endings of nouns in literary Ukrainian of the 21st century: Norms of orthography vs. language practice

Abstract

In this article the author investigates the main codified (prescriptive) and non-codified (descriptive) changes in the use of case endings of nouns that occurred in the Ukrainian literary language during the first two decades of the 21st century. The tendencies in the observance of morphological norms, witnessed in different functional and stylistic spheres of modern Ukrainian language practice of the professional community, are singled out and analyzed. They are compared with norms codified in the *Ukrainian Orthography* of 2019. The correlation of tendencies of modern professional language practice and codified orthography changes in the use of case endings of nouns is traced: some tendencies are proved in language practice before their codification in the new *Ukrainian Orthography*, others are currently not supported by the philologically prepared part of Ukrainian society, and others still are represented in the language practice of Ukrainians more widely than those reflected in the main orthography code of Ukraine.

Keywords: morphological norm, noun, case, ending, language practice

Przypadek końcówek rzeczowników w ukraińskim języku literackim XXI wieku. Standard pisowni vs praktyka językowa

Streszczenie

W artykule omówione zostały główne skodyfikowane (nakazowe) i nieskodyfikowane (opisowe) zmiany w użyciu końcówek rzeczowników w ukraińskim języku literackim w dwóch pierwszych dekadach XXI wieku. Autorka wyodrębniła i przeanalizowała tendencje w przestrzeganiu norm morfologicznych obecne w różnych sferach funkcjonalnych i stylistycznych współczesnej praktyki języka ukraińskiego. Porównała je z normami nowej *Pisowni ukraińskiej* z 2019 roku i prześledziła korelacje różnych tendencji współczesnego języka i zmian kodyfikujących używanie końcówek rzeczowników. Jedne były obecne w praktyce językowej jeszcze przed ich kodyfikacją w *Pisowni ukraińskiej*, inne są na razie słabo wspierane przez praktykę językową Ukraińców o wyższych kompetencjach filologicznych, a reprezentacja w języku ukraińskim kolejnych jest większa niż ma to odzwierciedlenie w podstawowym kodeksie ortograficznym Ukrainy.

Słowa kluczowe: norma morfologiczna, rzeczownik, przypadek, zakończenie, praktyka językowa

Вступ Чинники змін у граматичних нормах української літературної мови

Уживання відмінкових закінчень іменників регулює граматична, зокрема морфологічна, норма. Конкретні мовні норми, зауважує Л. Струганець, мають „різну стійкість, міцність” (Струганець, 2011, с. 38). У мовознавстві узвичаїлася думка, згідно з якою граматична будова мови є відносно стабільною системою, що „організована за строгими законами” (Коць, 2010, с. 49), а граматичні норми сформувалися історично відповідно до морфологічних та синтаксичних особливостей української літературної мови, тому вони порівняно сталі, найстійкіші з-поміж інших типів мовних норм та найменш чутливі до змін (Фурса, 2019, с. 246). Очевидно, саме тому граматичні норми, за висновками дослідників, у сучасній лінгвоукраїністиці досі є найменш вивченими (Кобченко, 2021, с. 70).

Попри це не можна беззаперечно твердити, що граматичні норми є застиглими й незмінними, адже граматична система „перебуває в стані постійного й активного руху” (Коць, 2010, с. 49). Аналіз граматичних норм за останні 100 років засвідчує їх безпосередню залежність від ідеології конкретної часової доби. Зокрема, спираючись на граматичну¹ та лексикогра-

¹ Ідеться про граматичний доробок С. Тимченка, О. Курило, О. Синявського, М. Гладкого, С. Смерчинського, М. Наконечного та ін.

фічну² спадщину 20–30-х рр. XX ст., а також видання *Українського правопису* різних років, маємо підстави констатувати істотні розбіжності у граматичних нормах так званого „золотого десятиріччя” та радянського періоду, коли вони зазнали штучного втручання у зв’язку з насаджуванням ідеології „наближення і злиття” української та російської мов.

Помітні зміни у граматичних нормах відбулися й у 90-х рр. XX ст. Вони полягають передовсім у перегляді граматичних норм, чинних за тоталітарної доби: в усуненні тих із них, що невластиві граматичному ладові української мови, і в поверненні її національних морфологічних та синтаксичних рис, які відповідають питомим, історично сформованим особливостям. Ці зміни так само спричинені позамовними зрушеннями суспільно-політичного характеру в незалежній Україні, а саме: пробудженням національно-мовної свідомості українців, піднесенням культурно-освітнього рівня населення, посиленням тенденцій до автохтонізації та активізацією пуристичних настроїв, спрямованих на зміцнення національних морфологічних і синтаксичних норм та збереження самобутності українського формотворення. „У незалежній Україні, — зауважував В. Німчук, — багато з переслідуваного й заборонюваного в часи тоталітаризму реабілітовано й дозволено” (Німчук, 2004).

У перші двоє десятиріч XXI ст. у зв’язку з посиленою увагою суспільства до української історії та мови, прагненням установити й відновити органічні основи української літературної мови, відмежуватися від чужомовних впливів зміни у граматичних нормах тривають далі. Їх фіксують та аналізують українські мовознавці. На сьогодні відома низка теоретичних та прикладних досліджень, у яких уже частково переглянуто граматичні стандарти української радянської мови й запропоновано скореговані норми, що відповідають питомим морфологічним та синтаксичним рисам української мови (див. Вихованець, Городенська, 2004; Вихованець, 2012; Вихованець, Городенська, Загнітко, Соколова, 2017; Харченко, 2017; Городенська, 2019 та ін.).

У пропонованій статті поставлено за мету схарактеризувати основні зміни у вживанні відмінкових закінчень іменників, що відбулися в українській літературній мові перших двох десятиріч XXI ст. Цю мету зреалізовано у двох площинах: 1) виокремлено та схарактеризовано основні тенденції в уживанні відмінкових закінчень іменників у сучасній мовній практиці; 2) проаналізовано зміни в унормуванні відмінкових закінчень іменників, зафіксовані в найновішій редакції *Українського правопису* 2019 р., новітніх граматичних описах української літературної мови та лексикографічних джерелах.

² Маємо на увазі вступнені для читачького загалу репринтні видання із серії „Словникова спадщина України” (Кримський, Єфремов, 2016–2017; Єфремов, Ніковський, 2017; Ніковський, 2018; Дорошенко, Станіславський, Страшкевич, 2018) та ін.

Методика досліджування змін у вживанні відмінкових закінчень іменників

Пропонована студія ґрунтована на зіставленні двох типів морфологічних норм — *прескриптивних*, тобто обов'язкових для дотримання мовцями норм української літературної мови, що кодифіковані в *Українському правописі*, граматиках, словниках як система численних правил (проскрипцій), приписів, рекомендацій, і *дескриптивних* — ужиткових, узвичаєних у мовному узусі, опертих на фактичне використання відмінкових закінчень іменників у різних функційних стилях української літературної мови.

Досліджуючи сучасну українськомовну практику, ми зосередили увагу на морфологічних нормах, яких дотримуються представники так званої *професійної спільноти* — „освітяни, працівники засобів масової комунікації (журналісти й редактори), офіційно-ділової сфери та інші верстви освічених носіїв української мови” (Городенська, 2017б, с. 17). Професійна спільнота — це свідомо частина українського мовного соціуму, що, на противагу загально менш освічених представників мовної непрофесійної практики, має фахові знання з української мови, обізнана із суспільно-політичними умовами функціонування української мови у ХХ ст., стежить за кодифікованими змінами у граматичних нормах і спроможна оцінити їхню доцільність.

Від часу набуття чинності найновішої редакції *Українського правопису* минуло понад три роки. З огляду на це одне з важливих завдань, яке заплановано розв'язати у пропонованій студії, — простежити, чи дотримується українська професійна спільнота нових правописних змін у своїй практичній діяльності.

Матеріалом дослідження послуговували 2 групи морфологічних форм іменників: 1) відмінкові форми іменників, активно вживані в сучасній мовній практиці української професійної спільноти; 2) відмінкові форми іменників, зафіксовані в редакції *Українського правопису* 2019 р., а також у його попередніх виданнях. Їх було дібрано з усного мовлення та писемних текстів різних функційно-стильових сфер української мовної практики — переважно публіцистичного та наукового дискурсів, почасти — з художнього та офіційно-ділового. Вибір цих функційних сфер мовокористування дає змогу цілісно дослідити вплив мовної свідомості професійної спільноти на дотримання чинних морфологічних норм і з'ясувати причини, що зумовлюють їх порушення.

Основні зміни в уживанні відмінкових закінчень іменників

Зміни, які спостерігаємо в уживанні відмінкових закінчень іменників у мовній практиці професійної спільноти в перші двое десятиріч XXI ст., здебільшого засвідчують тяглість процесів, що розпочалися на початку 90-х рр. XX ст.³ Проаналізуємо найпомітніші з них.

1. Зміни в уживанні закінчень родового відмінка однини зафіксовано для *іменників чоловічого роду II відміни* та *іменників жіночого роду III відміни*. Ці зміни засвідчують зв'язок прескриптивної та дескриптивної граматичної норми, „безупинний рух мовних явищ з однієї сфери до іншої” (Коць, 2010, с. 48).

1.1. У мовному повсякденні XXI ст. активізувалася тенденція вживати іменників — назв населених пунктів у родовому відмінкові однини із закінченням *-у (-ю)* (Вихованець, Городенська, 2004, с. 109; Тараненко, 2005, с. 91). Її засвідчують передовсім засоби масової комунікації та художня література, пор.: ...*до романтичного Парижу* (газета *Версії*, 2013); ...*до Нью-Йорку* (газета *Україна молода*, 24.11.2016); ...*зі Стокгольму, Парижу й Лондону* (Ю. Андрухович); ...*від Берліну* (М. Кідрук) і под.

Сучасні написання назв деяких міст із флексіями *-у (-ю)*, зауважував І. Р. Вихованець, не сприймаємо як ненормативні, оскільки вони „не спотворюють типового образу української мови” (Вихованець, Городенська, 2004, с. 109). Імовірно, на цю морфологічну особливість зважили укладачі редакції *Українського правопису 2019 р.*, оскільки до неї було внесено зміни стосовно до вжитку закінчень іменників чоловічого роду II відміни, що є назвами населених пунктів на зразок *Амстердам, Гомель, Ліверпуль, Лондон, Мадрид, Париж, Чорнобиль*, тобто крім тих, що мають суфікси *-ськ-, -цьк-, -ець-,* форманти *-бург-, -град- (-город-), -іль- (-поль-), -мир-, -слав-, -фурт-*, а також крім назв населених пунктів і різних географічних назв із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності *-ів- (-їв-), -ев- (-єв-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач-, -ич-* (Український правопис, 2019, с. 114). Якщо в редакції *Українського правопису 1993 р.* нормативним закінченням родового відмінка однини цих іменників було *-а (-я)* (Український правопис, 1993, с. 68), то в *Українському правописі 2019 р.* для них кодифіковано обидва варіанти закінчень — *-а (-я)* та *-у (-ю)* (Український правопис, 2019, с. 117).

Зазначена зміна перегукується із правилом, поданим в *Українському правописі 1928 р.*, відповідно до якого „від іменників-назов місцевостей, країв, річок, міст тощо родовий однини вживається то з *-у, -ю* (далеко частіше), то

³ Аналіз спостережених змін у статті викладено за відмінками відповідно до послідовності їх розташування у відмінковій системі сучасної української літературної мови.

з **-а, -я**: <...> *Берліну, Лондону, Парижу, Риму, Нью-Йорку, Херсону*” (Український правопис, 1929, с. 34–35), і спирається на наявність форм родового відмінка на *-у (-ю)* в іменників — назв населених пунктів, зафіксованих в українському фольклорі, художній літературі, наукових текстах і публіцистиці не лише у ХХ ст., а й значно раніше, пор.: *Вези овес хоч до Парижу...* (Укр. присл.); *...ні Лондому, ні Парижу!..* (М. Кропивницький); *...з Києва, Харкова, Львова, Праги, Берліну, Риму, Парижу* (У. Самчук); *...вільоту до Нью-Йорку* (О. Гончар); *...до Мюнхену прибула з Берліну* (Ю. Шевельов) та ін.

З огляду на це аналізовану зміну в *Українському правописі* 2019 р. можна кваліфікувати як таку, що віддзеркалює тенденції української мовної практики, хоч, на думку О. О. Тараненка, пересічні мовці вживають в усному й писемному мовленні форм родового відмінка іменників чоловічого роду на *-у (-ю)* здебільшого спонтанно, не усвідомлюючи повної міри їх „українськості” (Тараненко, 2005, с. 92). Цей висновок мовознавця суголосний із непослідовним ужитком іменників — назв населених пунктів у родовому відмінкові однини із закінченнями *-а (-я)* та *-у (-ю)*, який спостерігаємо в мовній практиці ХХІ ст.

1.2. У перші десятиріччя ХХІ ст. помітне намагання відновити в родовому відмінкові однини давніше й природне для української мови закінчення *-и* замість *-і* в усіх іменниках жіночого роду III відміни, що закінчуються на *-ть* із попереднім приголосним (*радошти, смерти, честти, совісти, незалежностти, гідностти* і под.), та в деяких іменниках жіночого роду III відміни (*крови, любови, осени, соли, Руси, Білоруси*).

У мовній практиці професійної спільноти закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників жіночого роду III відміни засвідчене від початку 90-х рр. ХХ ст. Ним під час відмінювання іменників жіночого роду III відміни на приголосний найперше послуговувалися ті працівники засобів масової комунікації та книжкових видавництв, які прагнули відживити морфологічні норми *Українського правопису* 1928 р.

Потребу повернути іменникам III відміни на *-ть* у родовому відмінку однини традиційне закінчення *-и* багато хто з українських мовознавців обстоював ще під час обговорення редакції *Українського правопису* 1996 р. (Український правопис: так і ні, 1997, с. 28, 42; 79 та ін.), хоч, на думку деякого з них, уведення закінчення *-и* в родовому відмінку деяких іменників ускладнить українську граматику, створивши мішану групу відмінювання іменників III відміни, а, як відомо, мішаної групи іменники цієї відміни не мають (Український правопис: так і ні, 1997, с. 77, 83–84).

У редакції *Українського правопису* 2019 р. зміни в унормуванні закінчень іменників жіночого роду III відміни в родовому відмінкові однини таки відбулися. Їх запроваджено для фіксованої групи іменників III відміни (*крови, любови, осени, соли, Руси, Білоруси*) та усіх іменників жіночого роду, що закінчуються на *-ть* із попереднім приголосним (*гідностти, незалежност-*

ти, радості, смерті, честі, хоробрості і под.). Для цих іменників у родовому відмінкові однини тепер дозволено поряд із закінченням *-і* як його варіант уживати закінчення *-и* (Український правопис, 2019, с. 128). На тлі редакції *Українського правопису* 1993 р. ця зміна є новаторською, адже в ній такого правила не було. Проте якщо проаналізувати інші видання *Українського правопису*, то закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників жіночого роду на *-ть* III відміни — це морфологічна норма, що була кодифікована в *Українському правописі* 1928 р. (Український правопис, 1929, с. 35). Саме тому аналізовану зміну дехто з мовознавців витлумачує як „спробу повторного нормативного закріплення” в родовому відмінкові однини закінчення *-и* (замість *-і*) у певній частині іменників жіночого роду III відміни (Тараненко, 2005, с. 92).

Повернення закінчення *-и* іменникам жіночого роду III відміни в редакції *Українського правопису* 2019 р. ґрунтоване на історично зумовлених закономірностях розвитку граматичного ладу української мови, зокрема на наявності флексії *-и* в говірках, що лягли в основу літературної мови, і у творах класиків української літератури (Німчук, Пуряєва, 2004, с. 563), а також потребою усунути омонімію форм родового і давального відмінків цих іменників (Український правопис: так і ні, 1997, с. 83; Тараненко, 2005, с. 93). Цю норму фіксують художні, наукові та публіцистичні тексти 20–30 рр. ХХ ст. Вона була чинною до „реформи” *Українського правопису* 1933 р., після якої кодифікованим закінченням родового відмінка однини усіх іменників III відміни стало *-і* (Український правопис, 1933, с. 39).

Дехто із сучасних мовців використовує закінчення *-и* в родовому відмінкові однини, крім визначеного кола іменників жіночого роду, ще й в інших іменниках жіночого (*пам'яті, тіни, печаті, статі* і под.) та навіть середнього роду IV відміни, під час відмінювання яких до основи додають суфікс *-ен-* (*імени, племені, вимени, тімени* та ін.), напр.: *Нехай ці скромні слова згадки про них будуть вічними в історії нашого народу, нехай і їх імена стануть поруч інших, які віддали своє життя нічим ніде не сплямивши українського імени* (Г. Стецюк); *„Голод імени Сталіна”, як його назвало українське селянство, був лише кульмінаційним пунктом, найдраматичнішим моментом у боротьбі українського народу за право вільно жити на своїй землі* (В. Старко) і под. Ті мовці, які в родовому відмінкові однини вживають іменників середнього роду IV відміни із закінченням *-и*, обґрунтовують свою позицію прагненням забезпечити цілісність відмінкової парадигми IV відміни: *ім'я — імени*, бо *ягня (теля, курча) — ягняти (теляти, курчати)* (Німчук, 1999, с. 306).

Однак попри те, що закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників III відміни є нормативним закінченням усіх іменників жіночого роду, що закінчуються на *-ть* із попереднім приголосним, а також фіксованої групи іменників III відміни, у мовній практиці перших двох десятиріч ХХІ ст.

активізацію вжитку закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників жіночого роду, крім художньої літератури, спостерігаємо здебільшого в індивідуальних мовних практиках науковців, напр.: *...життя і смерти, любови й ненависти, вірности й зради...* (М. Степаненко); *...замість невисначеної варіантності...* (О. Кочерга); *...спектр сполучуваності з іншими лексемами* (І. Кочан) і под.

У мові сучасних засобів масової комунікації це закінчення, навіть попри кодифікацію в новому правописі, так само, як і раніше, уживане рідко, що можна пояснити суб'єктивним чинником стилістично-оцінного сприйняття форм родового відмінка на *-и* самими мовцями, дехто з яких уважає ці граматичні форми „простонародними”, „діалектними й одіозними”, „штучними” чи такими, що „призводять до огрублення мови, втрати мелодійності і м'якості її” (Тараненко, 2005, с. 94).

На початку ХХІ ст., а особливо після початку російсько-української війни, однією з причин невживання закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників жіночого роду III відміни, за словами самих мовців, є їхнє прагнення дистанціюватися від російської мови, адже графічно це закінчення збігається із закінченням *-и* родового та давального відмінків російської мови.

З огляду на це вжиток у родовому відмінкові однини із закінченням *-и* іменників жіночого роду III відміни, а також іменників середнього роду IV відміни, на противагу проаналізованій вище тенденції до розширеного використання форм родового відмінка іменників чоловічого роду II відміни на *-у* (*-ю*), має не спонтанний, а усвідомлений характер, оскільки його намагаються відновити ті мовці, які мають відповідний фаховий рівень і зорієнтовані на відродження питомих граматичних рис української мови. Ба більше, сучасні мовці, зауважує О. О. Тараненко, уживають закінчення *-и* в таких іменниках не просто цілком усвідомлено, а навіть підкреслено — як „ознаку відданості справжнім, а не накиненим під впливом російської мови нормам української мови” (Тараненко, 2005, с. 92).

2. Із кінця ХХ ст. до українського мововжитку почали поступово повертатися форми давального та місцевого відмінків іменників чоловічого роду II відміни із закінченнями *-ові*, *-еві* (*-єві*), пор.: *президентові, професорові, користувачеві, покупцеві, народові, парламентові, аналізові, імєнникові, векторові, фольклорові* та ін.; *при міністріві, на злодієві, у вчителєві, при будинкові, на танкові, на літакові, у відмінкові, у напрямкові* та ін. Напр.: *У Будинкові вчених* (газета *День*, 2002); *...узнати покупцеві* (газета *Розумне господарство*, 12.05.2013); *На чоловікові загорівся верхній одяг* (газета *Фіртка*, 2018); *...українському народові* (газета *Україна молода*, 29.01.2019); *...дозволяють студентові...* (газета *Дзеркало тижня*, 16.05.2020); *...психологічному експериментові* (М. Степаненко); *...умовному векторові...* (Р. Христіанінова) та ін.

Закінчення *-ові, -еві (-єві)* в мовній практиці 50–80-х рр. ХХ ст. під впливом екстралінгвальних чинників були витіснені закінченнями *-у (-ю)*, що притаманні давальному відмінкові іменників чоловічого та середнього родів російської мови. На *-ові, -еві (-єві)* уживали здебільшого іменників — назв істот і значно рідше — іменників категорії неістот.

У мовній практиці першої чверти ХХІ ст., на противагу 50–80-м рр. ХХ ст., у публіцистичному та в науковому стилях ужиток закінчень *-ові, -еві (-єві)* у давальному та місцевому відмінках однини іменників чоловічого роду II відміни помітно активізувався. Однак попри те, що ці закінчення в сучасній українській літературній мові є нормативними для основного загалу іменників чоловічого роду та деяких іменників середнього роду II відміни як назв істот, так і неістот, у мовній свідомості багатьох сучасних мовців так само переважає хибна думка, що закінчення *-ові, -еві (-єві)* притаманні лише іменникам — назвам істот, передовсім осіб, унаслідок чого назви неістот чоловічого роду II відміни в давальному та місцевому відмінках однини вони вживають переважно із закінченнями *-у (-ю)*. Особливо це помітно в офіційно-діловій сфері.

Усупереч тому, що закінчення *-ові, -еві (-єві)* історично поширилися в місцевому відмінкові однини іменників чоловічого роду під впливом давального, чинний правописний кодекс визначає норми вжитку цих закінчень для названих відмінків неоднаково. І в попередній (1993), і в чинній (2019) редакції *Українського правопису* закінчення *-ові, -еві (-єві)* у місцевому відмінкові однини, на противагу давальному, санкціоновані лише для іменників — назв неістот із суфіксами *-к-, -ак-, -ик-, -ок-, -к(-о), -еньк-, -ечк- (-ечок-)* (Український правопис, 1993, с. 73; Український правопис, 2019, с. 121–122). Проте мовна практика кінця ХХ–початку ХХІ ст., зокрема наукові та публіцистичні тексти, засвідчує вжиток із закінченнями *-ові, -еві (-єві)* усього загалу іменників чоловічого роду II відміни незалежно від наявності в них зазначених суфіксів, пор.: *у краєві, при університетові, при храмові, на поверхові, по дахові, по світові, у сюжетові, при підметові* тощо. Напр.: *...у таврійському краєві...* (з офіцій. сайту Херсон. обл. бібліотеки для дітей); *При храмові...* (інтернетівське видання *Полтавщина*); *...при Головному штабові Морського міністерства* (П. Гай-Нижник); *...грунтується на аналізові...* (О. Данилевська); *...при такому підметові...* (Н. Кобченко) та ін.

Тенденція вживати із закінченнями *-ові, -еві (-єві)* у місцевому відмінкові однини всього загалу іменників чоловічого роду II відміни мала статус літературної норми в *Українському правописі* 1928 р. (Український правопис, 1929, с. 39). Її зафіксовано у граматичних описах сучасної української літературної мови (Вихованець, Городенська, 2004, с. 105; Вихованець, Городенська, Загнітко, Соколова, 2017, с. 201–202), проте морфологічні стандарти *Українського правопису* 2019 р. її не відбивають.

Крім іменників чоловічого роду, з кінця минулого сторіччя спостерігаємо вживання із закінченнями *-ові, -еві (-єві)* також іменників середнього роду II відміни. Окрім санкціонованих у чинній редакції *Українського правопису* декількох форм іменників — назв неістот середнього роду II відміни *лихові, містові, озерові, серцеві* (Український правопис, 2019, с. 119), ця тенденція поступово поширюється й на інші іменники — назви неістот середнього роду II відміни, пор.: *літові, сонцеві, небові, тілові, яблукові, військові* та ін., напр.: *...радити справжньому літові* (радіожурнал *Рідне слово*, 2012); *...ніде було яблукові впасти* (газета *Голос Бахтанцини*, 2013); *...навіщо тілові стільки їжі, стільки жирів і вуглеводів?* (електронний ресурс *Новини України та світу*, 2016); *Це те диво, запит на яке я постійно посилаю небові й театру* (газета *День*, 2018) та ін.

Однак усупереч тому, що сучасна мовна практика фіксує значно ширше коло іменників чоловічого і середнього роду як назв неістот, так і неістот на *-ові, -еві (-єві)*, а в чинному *Українському правописі* та в сучасних граматиках закінченням *-ові, -еві (-єві)* та *-у (-ю)* надано рівноправного граматичного статусу, ужиток цих закінчень і досі має вибірковий характер, спричиняючи змагальність закінчень іменників II відміни в давальному та місцевому відмінках однини, унаслідок чого маємо підстави констатувати розбіжності у прескриптивній і дескриптивній морфологічній нормах.

Причини обмеженого використання сучасними мовцями форм на *-ові, -еві (-єві)* пов'язані здебільшого з їхніми суб'єктивними переконаннями вживати іменників чоловічого роду II відміни із закінченням *-у (-ю)* лише тому, наприклад, що флексії *-ові, -еві (-єві)* нібито зайві в українській мові, їх ніхто не використовує в живому мовленні, вони не мають принципового значення для спілкування або навіть через незнання, коли ж використовувати закінчення *-ові, -еві (-єві)*. Декому форми із цими закінченнями не подобаються насамперед тому, що вони складніші для вимови (Городенська, 2017б, с. 18). Водночас представники професійної спільноти, здебільшого філологи, умотивовують потребу поширити *-ові, -еві (-єві)* на весь загальний іменників чоловічого роду II відміни прагненням розмежувати закінчення давального і кличного чи давального і родового відмінків цих іменників, пор.: Д. в.: *батькові, синові* — Кл. в.: *батьку, сину*; Д. в.: *будинкові, аналізові, стилеві* — Р. в.: *будинку, аналізу, стилю* і под.

3. Зміни в закінченнях знахідного відмінка спостерігаємо передовсім для іменників чоловічого роду — назв неістот II відміни в однині. Зокрема, у мовній практиці перших двох десятиріч XXI ст. помітно активізувалося використання у знахідному відмінку однини граматичної форми іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни із закінченням *-а (-я)*, відомої як *друга форма знахідного відмінка*, або *другий знахідний відмінок іменників* (Колібаба, 2020, с. 30).

Уживання іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни у знахідному відмінку однини із закінченням *-а (-я)* також є не новою, а повертаною тенденцією, що була поширена в 20–30-ті рр. XX ст. Українські мовознавці констатують, що від початку 90-х рр. практика використання форм другого знахідного відмінка помітно поживавилася порівняно з періодом другої половини 30–80-х рр. XX ст., однак за поширеністю ще поступається перед періодом 20-х рр. XX ст. (Тараненко, 2005, с. 97).

Використання іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни у знахідному відмінку однини із закінченням *-а (-я)* у перші дві десятиріччя XXI ст. помітно активізувалося в мові засобів масової комунікації. Із цим закінченням мовці найчастіше вживають іменників чоловічого роду II відміни, що позначають побутові речі, меблі, знаряддя праці, одяг та взуття, частини тіла, їжу, рослини, монети, зброю, транспортні засоби, значно рідше — абстрактні явища та поняття, пор.: ...*купив ...джипа* (телеканал ICTV); ...*наздогнав ВАЗа* (телеканал НТН); ...*попросив велосипеда...* (Львівська газета); ...*вивісили пранора* (телеканал СТБ); ...*змайструвала вертикально-осьового генератора...* (газета Гарт); ...*виграла приза* (1-й нац. телеканал); ...*маєш теплого насоса* (телеканал Україна); ...*трека видалено...* (радіо Ера FM) і под.

Форми знахідного відмінка іменників на *-а (-я)* у наукових та науково-популярних текстах сьогодні — це „переважно спорадичне явище, що віддзеркалює або фахову позицію автора, або його мовний смак”, тобто ця граматична форма вживана „здебільшого в індивідуальних мовних практиках” (Городенська, 2017а, с. 42), пор.: *Варіанта* із переважно використуємо... (І. Вихованець); *Присудок передбачає підмета...* (К. Городенська); ...*уклав словника...* (Т. Пиц); ...*мати під рукою довідника...* (В. Кубайчук) та ін. Крім наведених ілюстрацій, у сучасних індивідуальних мовних практиках закінчення *-а (-я)* у знахідному відмінку однини зафіксовано також для іменників — назв конкретних документів (*акта, протокола, статута, рапорта, контракта, реєстра, списка, наказу, проєкта* тощо) та термінів (*іменника, числівника, сполучника, інфінітива, об’єкта, предмета, суфікса* і под.).

У новітніх граматичних описах української літературної мови стандарти використання закінчень іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни у знахідному відмінку однини істотно не переглянуто, проте про потребу таких змін зауважено в деяких граматичних студіях (Гінзбург, 2012; Гінзбург, 2013; Колібаба, 2020). Істотним поступом на шляху до відживлення цієї самотньої української морфологічної форми вважаємо її фіксування в новітніх лексикографічних джерелах (Тараненко, 2003; Колібаба, Фурса, 2016; Рисін, Старко, 2005–2021).

У редакції *Українського правопису* 2019 р. норми вжитку закінчень іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни у знахідному відмінку однини

ни скориговано частково. По-перше, розширено перелік семантичних груп іменників, яких у знахідному відмінку однини можна вживати із закінченням *-а (-я)*: крім назв побутових предметів, додано назви „дерев, документів та ін.” (Український правопис, 2019, с. 120). По-друге, переглянуто реєстр іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни, для яких закінчення *-а (-я)* у знахідному відмінку однини є нормативним: з нього вилучено словоформи *карбованця* і *карбованець*, а натомість додано варіантні форми іменників *акт* і *акта*, *вірш* і *вірша*, *довідник* і *довідника*, *перстень* і *персня* (Український правопис, 2019, с. 120). Зроблені корекції є принциповими з погляду увідповіднення морфологічних норм сучасної української літературної мови нормам української народної мови, проте вони ще цілковито не відбивають весь обшир цієї історично сформованої граматичної риси.

4. Істотних змін у новому *Українському правописі* зазнали форми кличного відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни — особових імен *Ігор* та *Олег*. У попередній редакції *Українського правопису* іменник *Ігор*, хоч і був зарахований до м'якої групи, проте в кличному відмінку він мав закінчення *-е*, характерне для іменників чоловічого роду II відміни мішаної групи з основою на *-р* (Український правопис, 1993, с. 109). В *Українському правописі* 2019 р. цю морфологічну невідповідність виправлено. Тепер для іменника *Ігор* у кличному відмінкові однини як нормативне зафіксоване закінчення *-ю* (Український правопис, 2019, с. 173). Форма кличного відмінка *Ігорю* засвідчена мовною практикою професійної спільноти, представники якої, зважаючи на те, що в інших непрямих відмінках це ім'я має закінчення м'якої групи, у кличному відмінкові також почали вживати його із закінченням *-ю* (Городенська, 2017а, с. 42). Проте форму звертання *Ігорю* мовці використовують ще зрідка, оскільки одні про цю нову форму ще не знають, другі не звикли до неї, а треті — ігнорують.

Чоловіче ім'я *Олег* донедавна в кличному відмінкові однини мало нормативну форму на *-у* — *Олегу* (Український правопис, 1993, с. 108). У новому *Українському правописі* для цього імені запропоновано ще одну, варіантну форму із закінченням *-е* — *Олеже* (Український правопис, 2019, с. 172). Причина появи цього варіантного закінчення, на думку мовознавців, зумовлена впливом подібних за структурою іменників — загальних назв, пор.: *друг* — *друже* і *Олег* — *Олеже* (Городенська, 2017а, с. 42). У мовній практиці сьогодення помітно, що форма *Олеже* істотно потіснила форму *Олегу*, проте й форма *Олегу* ще зовсім не вийшла з ужитку. Саме тому Українська національна комісія з питань правопису визнала нормативними обидві варіантні форми кличного відмінка: *Олеже* й *Олегу* (Городенська, 2019, с. 39), які й кодифіковано в новому *Українському правописі*.

До *Українського правопису* 2019 р. внесено зміни щодо форм кличного відмінка іменників чоловічого роду II відміни однини у звертаннях, що складаються з двох загальних назв. Згідно з попередньою редакцією *Українсько-*

го правопису 1993 р. у таких звертаннях перше слово завжди потрібно було вживати у формі кличного відмінка, а для другого слова нормативними були два варіанти морфологічних форм: форма кличного відмінка та форма називного відмінка: *добродію бригадире (бригадир), пане лейтенанте (лейтенант)* (Український правопис, 1993, с. 74). У новому *Українському правописі 2019 р.* цю варіантність усунуто й кодифіковано форму кличного відмінка для обох іменників — загальних назв, що входять до складу звертання: *добродію бригадире, пане лейтенанте* (Український правопис, 2019, с. 124).

Аналогічні зміни віднедавна запроваджено й для форм кличного відмінка іменників чоловічого роду II відміни однини у звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища. Відповідно до *Українського правопису 1993 р.* у таких звертаннях „форму кличного відмінка має тільки загальна назва, а прізвище виступає у формі називного відмінка”: *друже Максименко, колего Іваничук, товаришу Гончар* (Український правопис, 1993, с. 74), тоді як у редакції *Українського правопису 2019 р.* форму кличного відмінка вможливлено не лише для загальної назви, а й для прізвища (*друже Максименку, колего Онищуку, пане Ковалю*), хоч водночас дозволено поєднувати форму кличного відмінка іменника — загальної назви з формою кличного відмінка прізвища, що тотожна формі називного відмінка (*друже Максименко, колего Онищук, пане Коваль*) (Український правопис, 2019, с. 124).

Для іменників жіночого роду I відміни, які так само є загальними назвами та прізвищами й уходять до складу звертань, чинна на сьогодні морфологічна норма, на противагу правила, викладеному в редакції *Українського правопису 1993 р.* (Український правопис, 1993, с. 74), не передбачає варіантності: у таких звертаннях обидва іменники мають форму кличного відмінка, пор.: *добродійко Вариводо, пані Гаркуше, поетко Забашто* (Український правопис, 2019, с. 109).

Сучасна мовна практика професійної спільноти аналізовані зміни в закінченнях кличного відмінка не відбиває. Це особливо помітно в офіційно-діловій сфері, в освіті, у публічному офіційному спілкуванні на радіо та телебаченні, в усному професійному мовленні, у мові перекладної телепродукції, де на кінець 80-х рр. XX ст. кличний відмінок іменників майже не вживали, бо „його під впливом російської мови заступив називний відмінок” (Городенська, 2017а, с. 41).

Із кінця 90-х рр. XX ст. кличний відмінок у звертаннях до осіб поступово повертається до мовної практики, проте на цей процес має значний деструктивний вплив людський чинник. Мовці, які не послуговуються формами кличного відмінка, пояснюють це тим, що він, на їхню думку, „не має принципового значення”, що форми кличного відмінка у звертаннях є „штучними, не завжди природними”, або й тим, що не вміють утворювати форми кличного відмінка від імен (Ланова, 2010, с. 57). Дехто зізнається, що вживає називного відмінка у звертаннях до осіб, бо кличний відмінок не

використовують у тій місцевості, де цей мовець народився і виріс. Це дуже загрозна ситуація, оскільки вона спричиняє нівеляцію однієї зі специфічних граматичних особливостей української мови й перешкоджає „збереженню та розвитку літературного стандарту української мови” (Городенська, 2017а, с. 44).

Висновки

Проаналізувавши вжиток відмінкових закінчень іменників у мовній практиці української професійної спільноти за понад двоє десятиріч ХХІ сторіччя, маємо підстави констатувати, що в ньому відбулися зміни. Вони переважно є наслідком тих процесів, які розпочалися від 90-х рр. ХХ ст. і тривають далі.

Зміни у граматичних стандартах використання відмінкових закінчень іменників зумовлені передовсім суспільно-політичними зрушеннями в незалежній Україні. Унаслідок демократизації суспільства мовці стали вільнішими у виборі відмінкових форм, що спричинило пошавлене використання тих питомих закінчень іменників, які були і є в проскрипціях української літературної мови, але з позамовних причин стали обмеженими у функціонуванні або й вилученими з ужитку.

Одночасно зі змінами морфологічних норм у „живій” українськомовній практиці відбувалися зміни й у їх кодифікації. Зіставний аналіз тенденцій сучасної мовної практики української професійної спільноти та змін, унесеніх до *Українського правопису 2019 р.*, засвідчив, що вони співвідносяться неоднаково: одні з них (закінчення -у (-ю) у родовому відмінкові однини іменників — назв населених пунктів чоловічого роду II відміни, закінчення -и в родовому відмінкові однини іменників жіночого роду III відміни) зафіксовані в сучасній мовній практиці ще до їх повторної кодифікації в *Українському правописі 2019 р.*; другі (зміни в ужиткові закінчень -ові, -еві (-єві) у давальному і місцевому відмінках однини іменників чоловічого та середнього роду II відміни, а також у закінченнях кличного відмінка) унаслідок граматичного спадку, сформованого в радянський період, та деструктивного впливу людського чинника ще слабо підтримувані мовною практикою професійної спільноти; треті (використання форм знахідного відмінка однини на -а (-я) для іменників — назв неістот чоловічого роду II відміни) у мовній практиці українців представлені значно ширше, ніж це відбито в чинному *Українському правописі*.

Найдинамічніше на зміни у вжиткові всіх згаданих відмінкових закінчень іменників реагує публіцистичний дискурс. Він цілковито відбиває сучасні тенденції мовної практики. Тексти художнього дискурсу віддзеркалюють змагальність прескриптивних і дескриптивних морфологічних норм.

Вони широко засвідчують тяглість тенденції попередніх років до вживання форм знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)*, давального й місцевого відмінків на *-ові, -еві (-єві)*, закінчення кличного відмінка, дещо вибірковіше — закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників жіночого роду III відміни та закінчення *-у (-ю)* в родовому відмінкові однини іменників — назв населених пунктів чоловічого роду II відміни. Значно повільніше питоми варіантні відмінкові форми іменників проникають у науковий дискурс, а офіційно-ділове мовлення новітніх змін у вживанні проаналізованих відмінкових закінчень майже не відбиває, засвідчуючи дотримання традиційного, значною мірою зросійщеного, літературного стандарту.

Тенденції, спостережувані в українській літературній мові перших двох десятиріч XXI ст., виразно засвідчують зв'язок прескриптивної і дескриптивної норми та гостру потребу випрацювання єдиних взірцевих граматичних норм — винятково важливого кроку до консолідації українського мовного простору.

Бібліографія

- Вихованець, І., Городенська, К. (2004). *Теоретична морфологія української мови*. Київ: Пульсари [Vykhovanets', I., Horodens'ka, K. (2004). *Teoretychna morfolohiya ukrayins'koyi movy*. Kyuiv: Pul'sary].
- Вихованець, І. (2012). *Розмовляймо українською: мовознавчі етюди*. Київ: Пульсари [Vykhovanets', I. (2012). *Rozmovlyaymo ukrayins'koju: movoznavchi etyudy*. Kyuiv: Pul'sary].
- Вихованець, І. Р., Городенська, К. Г., Загнітко, А. П., Соколова, С. О. (2017). *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго [Vykhovanets', I. R., Horodens'ka, K. H., Zahnitko, A. P., Sokolova, S. O. (2017). *Hramatyka suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy. Morfolohiya*. Kyuiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho].
- Гінзбург, М. (2012). Про форми знахідного відмінка в українських фахових текстах. *Українська мова*, 4, с. 29–40 [Ginzburh, M. (2012). Pro formy znakhidnoho vidminka v ukrayins'kykh fakhovykh tekstakh. *Ukrayins'ka mova*, 4, s. 29–40].
- Гінзбург, М. (2013). Традиційна українська форма знахідного відмінка як засіб забезпечити точність та однозначність фахових текстів. *Стиль і текст*, 14, с. 93–101 [Ginzburh, M. (2013). Tradytsiyna ukrayins'ka forma znakhidnoho vidminka yak zasib zabezpechyty tochnist' ta odnoznachnist' fakhovykh tekstiv. *Styl' i tekst*, 14, s. 93–101].
- Городенська, К. (2017а). Граматичні норми української літературної мови і сучасна практика професійної спільноти. *Дивослово*, 4, с. 40–45 [Horodens'ka, K. (2017a). Hramatychni normy ukrayins'koyi literaturnoyi movy i suchasna praktyka profesiynoyi spil'noty. *Dyvoslovo*, 4, s. 40–45].
- Городенська, К. (2017б). Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика. *Граматичні студії*, 3, с. 17–21 [Horodens'ka, K. (2017b). Hramatychnyy standart ukrayins'koyi literaturnoyi movy i suchasna praktyka. *Hramatychni studiyi*, 3, s. 17–21].
- Городенська, К. (2019). *Українське слово у вимірах сьогодення*. Вид. друге, істотно доповнене. Київ: КММ [Horodens'ka, K. (2019). *Ukrayins'ke slovo u vymirakh s'ohodennya*. Vyd. druhe, istotno dopovnene. Kyuiv: KMM].

- Дорошенко, М., Станиславський, М., Страшкевич, В. (2018). *Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. Репринт з видання 1930 р. [Doroshenko, M., Stanyslavs'kyu, M., Strashkevych, V. (2018). *Slovnnyk dilovoyi movy. Terminolohiya ta frazeolohiya*. Kyiv: Vydavnychyy Dim Dmytra Buraho. Reprint z vyd. 1930 r.].
- Єфремов, С., Ніковський, А. (ред.), Грінченко, Б. (упоряд.). (2017). *Словник української мови: у 3 т. Т. 1–3*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. Репринт з вид. 1927–1928 рр. [Yefremov, S., Nikovs'kyu, A. (red.), Hrinchenko, B. (uporyad.). (2017). *Slovnnyk ukrayins'koyi movy: u 3 t. T. 1–3*. Kyiv: Vydavnychyy Dim Dmytra Buraho. Reprint z vyd. 1927–1928 rr.].
- Німчук, В. В., Пуряєва, Н. В. (упоряд.). (2004). *Історія українського правопису: XVI–XX століття*: Хрестоматія. Київ: Наукова думка [Nimchuk, V. V., Puryayeva, N. V. (uporyad.). (2004). *Istoriya ukrayins'koho pravopysu XVI–XX stolittya*: Khrestomatiya. Kyiv: Naukova dumka].
- Кобченко, Н. (2021). Вокатив і номінатив у функції звертання: формування мовної норми в радянський період. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*, 7, с. 68–91. DOI: 10.18523/icmp2522-9281.2021.7.68-91 [Kobchenko, N. (2021). Vokatyv i nominatyv u funktsiyi zvertannya: formuvannya movnoyi normy v radyans'kyu period. *Mova: klasychne — moderne — postmoderne*, 7, s. 68–91. DOI: 10.18523/icmp2522-9281.2021.7.68-91].
- Колібаба, Л., Фурса, В. (2016). *Словник дієслівного керування*. Київ: Либідь [Kolibaba, L., Fursa, V. (2016). *Slovnnyk diyestivnoho keruvannya*. Kyiv: Lybid'].
- Колібаба, Л. (2020). Закінчення знахідного відмінка іменників в історії українського правопису. *Українська мова*, 3, с. 28–44. DOI: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.28> [Kolibaba, L. (2020). Zakhinchennya znakhidnoho vidminka imennykiv v istoriyi ukrayins'koho pravopysu. *Ukrayins'ka mova*, 3, s. 28–44. DOI: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.03.28>].
- Коць, Т. (2010). Про прескриптивну і дескриптивну норму в граматиці. *Культура слова*, 72, с. 47–55 [Kots', T. (2010). Pro preskryptyvnu i deskryptyvnu normu v hramatytsi. *Kul'tura slova*, 72, s. 47–55].
- Кримський, А. Ю., Єфремов, С. О. (ред.). (2016–2017). *Російсько-український словник: у 4 т. Т. 1–3*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. Репринт з вид. 1924–1933 рр. [Kryms'kyu, A. Yu., Yefremov, S. O. (red.). (2016–2017). *Rosiy's'ko-ukrayins'kyu slovnnyk: u 4 t. T. 1–3*. Kyiv: Vydavnychyy Dim Dmytra Buraho. Reprint z vyd. 1924–1933 rr.].
- Ланова, Т. (2010). Актуалізовані граматичні форми в мовленні викладачів ВНЗ (соціолінгвістичне дослідження). *Науковий вісник Херсонського державного університету: Лінгвістика*, 12, с. 55–61 [Lanova, T. (2010). Aktualizovani hramatychni formy v movlenni vykladachiv VNZ (sotsiolinhvistychnе doslidzhennya). *Naukovyy Visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu: Linhvistyka*, 12, s. 55–61].
- Ніковський, А. (2018). *Українсько-російський словник*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. Репринт з вид. 1926 р. [Nikovs'kyu, A. (2018). *Ukrayins'ko-rosiy's'kyu slovnnyk*. Kyiv: Vydavnychyy Dim Dmytra Buraho. Reprint z vyd. 1926 r.].
- Німчук, В. (2004). *Доля проекту нової редакції „Українського правопису”*. Узято з: <https://r2u.org.ua/node/144> (доступ: 11.06.2022) [Nimchuk, V. (2004). *Dolya proyektu novoyi redaktsiyi „Ukrayins'koho pravopysu”*. Uzyato z: <https://r2u.org.ua/node/144> (dostup: 11.06.2022)].
- Німчук, В. В. (1999). Проблеми українського правопису в ХХ ст. В: *Український правопис: Проект найновішої редакції* (с. 242–333), Київ [Nimchuk, V. V. (1999). Problemy ukrayins'koho pravopysu v XX st. V: *Ukrayins'kyu pravopys: Proyekt naynovishoyi redaktsiyi* (s. 242–333), Kyiv].
- Рисін, А., Старко, В. (2005–2022). *Великий електронний словник української мови (VESUM)*. Вебверсія 6.1.5. Узято з: <https://r2u.org.ua/vesum/> (доступ: 17.01.2022) [Rysin, A., Starco, V. (2005–2022). *Velykyu elektronny slovnnyk ukrayins'koyi movy (VESUM)*. Vebversiya 6.1.5. Uzyato z: <https://r2u.org.ua/vesum/> (dostup: 17.01.2022)].

- Струганець, Л. (2011). Диференційні ознаки норми літературної мови. *Культура слова*, 74, с. 34–43 [Struhanets', L. (2011). Dyferentsiyni oznaky normy literaturnoyi movy. *Kul'tura slova*, 74, s. 34–43].
- Тараненко, О. О. (2003). *Словозміна української мови*. Nyíregyháza [Taranenko, O. O. (2003). *Slovozmina ukrayins'koyi movy*. Nyíregyháza].
- Тараненко, О. О. (2005). Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (у межах граматичних категорій іменника). *Мовознавство*, 3–4, с. 85–104 [Taranenko, O. O. (2005). Suchasni tendentsiyi do perehlyadu normatyvnykh zasad ukrayins'koyi literaturnoyi movy i yavyshche puryzmu (u mezhakh hramatychnykh katehoriy imennyka). *Movoznavstvo*, 3–4, s. 85–104].
- Український правопис* (1929). Видання перше. Харків: Державне видавництво України [Ukrayins'kuu pravopys (1929). Vydannya pershe. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrayiny].
- Український правопис* (1933). Харків: Радянська школа [Ukrayins'kuu pravopys (1933). Kharkiv: Radyans'ka shkola].
- Український правопис* (1993). 4-те вид., випр. й доп. Київ: Наукова думка [Ukrayins'kuu pravopys (1993). 4-te vyd., vupr. y dop. Kyuiv: Naukova dumka].
- Український правопис* (2019). Київ: Наукова думка [Ukrayins'kuu pravopys (2019). Kyuiv: Naukova dumka].
- Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції „Українського правопису”* (1997). Київ: УНВЦ „Рідна мова”: Довіра. [Ukrayins'kuu pravopys: tak i ni: Obhovorennya novoyi redaktsiyi „Ukrayins'koho pravopysu” (1997). Kyuiv: UNVTS „Ridna mova”: Dovira].
- Фурса, В. (2019). Зміни в нормах дієслівного керування в українській літературній мові початку XXI сторіччя. В: *Граматичний простір сучасної лінгвоукраїністики. Катерині Григорівні Городенській* (с. 245–254). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго [Fursa, V. (2019). Zminy v normakh diyeslivnoho keruvannya v ukrayins'kiy literaturniy movi pochatku XXI storichchya. V: *Hramatychnyy prostir suchasnoyi lnhvoukrayinistyky. Kateryni Hryhorivni Horodens'kiy* (s. 245–254). Kyuiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho].
- Харченко, С. (2017). *Синтаксичні норми української літературної мови XX – початку XXI ст.* Київ: Міленіум [Kharchenko, S. (2017). *Syntaksychni normy ukrayins'koyi literaturnoyi movy XX – pochatku XXI st.* Kyuiv: Milenium].